

ความเป็นไททางภูมิปัญญาของชาติ

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช

ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

บรรยายในการประชุม HA National Forum ครั้งที่ 2

“เส้นทางสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ในกระแสปฏิรูปบริการสุขภาพ”

23 กุมภาพันธ์ 2543 เวลา 11.00-11.45 น. ณ โรงแรมอิมพีเรียล คิวินส์ พาร์ค

ความเป็นไททางภูมิปัญญาของชาติ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพ ประสิทธิภาพ ไม่ตรีจิต
มิตรภาพ ศักยภาพและคุณค่าของความเป็นมนุษย์

ภูมิปัญญากับการครอบงำ การเอาเปรียบ

การครอบงำทางภูมิปัญญาอาจจะเกิดจากต่างชาติ จากความไม่รู้ จากกิเลส จากระบบหรือกรอบ
เช่น กระแสโลกบอกว่าทุกประเทศต้องมีประชาธิปไตย ต้องมีการค้าเสรี มีการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและ
ทรัพย์สินทางปัญญา มีการรักษาสินแวดล้อม มีมาตรฐานสินค้าและกรรมวิธีการผลิต

สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ดีทั้งสิ้น แต่ถ้าเอามาใช้เพื่อผลประโยชน์ หรือเป็นการเอาเปรียบของผู้ที่เข้มแข็ง
กว่าในเมื่อผู้อื่นไม่พร้อม ก็เป็นสิ่งที่เกินพอดี เป็นการครอบงำทางภูมิปัญญาเพื่อเอาเปรียบ

เราต้องต่อสู้ เข้าใจ ปรับปรุง พัฒนา เพื่อให้เราต่อสู้กับการเอาเปรียบ เราต้องพลิกเรื่องที่ดีไปใน
มุมที่เป็นประโยชน์ ไม่ใช่เป็นโทษ

การศึกษากับความเป็นไททางภูมิปัญญา

การศึกษาอาจจะเป็นโทษ ถ้าหากว่าเน้นเฉพาะความรู้ ไม่ได้สร้างปัญญาที่ก่อให้เกิดการหลุดพ้น
หรือลดความเห็นแก่ตัว การเอาเปรียบคนอื่น

การส่งคนไปศึกษาระดับ**บัณฑิตศึกษาในต่างประเทศ** เท่ากับเราส่งคนช่วงอายุที่สมองดีที่สุด
ร่างกายแข็งแรงที่สุด ไปเป็นลูกมือทำวิจัยในต่างประเทศ แถมสตางค์ให้ด้วย เมื่อจบกลับมาเขาจะคุ้นกับ
บรรยากาศการทำวิจัยที่เป็นต่างประเทศ คุ้นกับโจทย์วิจัยที่เป็นต่างประเทศ มีส่วนน้อยที่คิดโจทย์ของ
ประเทศไทย ขณะนี้ สกว. มีโครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก ผลิตปริญญาเอกในประเทศเป็นส่วน
ใหญ่ หวังว่าด้วยวิธีการจัดการที่มีคุณภาพ เราจะได้บัณฑิตที่มีคุณภาพไม่ด้อยกว่า แต่สอดคล้องกับปัญหา
ของสังคมไทยมากกว่า ทำวิจัยในประเทศไทยได้ดีกว่าคนที่จบมาจากเมืองนอก

การศึกษาต่อระดับปริญญาตรีในต่างประเทศ ทำให้เข้าใจวิถีคิดของประเทศอื่น แต่ก็มีจุดอ่อน
ตรงที่เด็กไปเติบโตในต่างประเทศ วัฒนธรรมเข้ามาและอาจจะปรับตัวเข้ากับสังคมของเราไม่ดีนัก

ข้อสอบปรนัยซึ่งเข้ามาเมื่อ 30 ปีที่แล้วและบอกว่าดี มีความแม่นยำสูง สามารถวัดความรู้ความ
เข้าใจได้ดีกว่า ทำไปได้ 10-20 ปี เราก็เห็นจุดอ่อนมากมาย และรับรู้ว่อเมริกาสั่งเป็นต้นแบบได้เล็ก
ข้อสอบแบบนี้แล้ว

หลักสูตรในมหาวิทยาลัยที่ลอกเลียนมาจากต่างประเทศ ทำให้เกิดจุดอ่อนในวงวิชาการไทย เช่น วิชาประวัติศาสตร์ ทำให้คนไทยรู้จักประเทศที่อยู่ห่างไกลมากกว่าประเทศเพื่อนบ้านของตัวเอง ทำให้ไม่สามารถเกิดการรวมตัวในภูมิภาคเพื่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่น เกิดสิทธิ เกิดเสียงของประเทศในภูมิภาคเดียวกันได้อย่างเข้มแข็ง ผิดกับประเทศในยุโรปที่รวมตัวกันหลังสงครามโลกครั้งที่สองใหม่ๆ มีความเข้มแข็งมาก

สื่อมวลชนกับความเป็นไททางปัญญา

สังคมไทยคล้ายกับถูกครอบงำด้วยข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็น สื่อมวลชนไม่สามารถย่อเอาผลงานวิจัยของไทยไปสู่ประชาชนได้ เพราะตีไม่แตก ต้องไปแปลผลงานวิจัยจากสื่อมวลชนต่างประเทศ ออกมาเป็นข่าวในประเทศไทย ก็มีประโยชน์ที่ทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้มากขึ้น แต่ผลร้ายฉกรรจ์คือทำให้คนไทยเกิดความรู้สึกว่าเมื่อไรก็ตามที่ต้องใช้ความรู้สูง ต้องมาจากต่างประเทศ ทำให้ขาดความเชื่อมั่นในพวกเราตนเอง

ข่าวสารซึ่งสร้างความนิยมชมชอบบางลัทธิ บางแนวคิด ค่านิยม ให้ความเป็นจริงด้านเดียว โฆษณาชวนเชื่อ สร้างภาพลักษณ์ พยายามสร้างภาพอะไรบางอย่างเข้าไปในสมองคน บางเรื่องเป็นสิ่งที่ดี บางเรื่องเป็นการครอบงำ

ศักยภาพทางภูมิปัญญาของมนุษย์

มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีวิวัฒนาการ โครงสร้างสมองของเราเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายเมื่อได้รับการกระตุ้นด้วยการเลี้ยงดู การศึกษา สังคมไทยโชคดีที่การเลี้ยงดู การศึกษา สื่อมวลชน ซึ่งมากระตุ้นสมองของเยาวชน มีคุณภาพต่ำ ไม่เอื้อต่อการพัฒนาการของสังคม

ขณะนี้เรากระตุ้นให้เชื่อมากเกินไป ไม่ได้กระตุ้นให้คิด เราจับเข้ากรอบมากเกินไป เปิดจินตนาการน้อยเกินไป ไม่ได้หมายความว่าอย่างใดตัวอย่างใดไม่ดี แต่ต้องมีความสมดุล

ขณะนี้เราเอาใจใส่เรื่อง IQ (intelligent quotient) หรือความฉลาดทางปัญญา แต่เราก็พัฒนาเรื่อง IQ ได้ไม่ดี เราเพิ่งจะเข้าใจเรื่อง EQ (emotional quotient) หรือ ความฉลาดเชิงอารมณ์ เราเพิ่งจะเข้าใจเรื่อง AQ (adversary quotient) หรือความฉลาดเชิงความอดทน เราจะต้องฝึกพลังทั้ง IQ, EQ และ AQ

การพัฒนาและรับรองคุณภาพโรงพยาบาล (Hospital Accreditation-HA) เป็นกระบวนการหนึ่งในการบำรุงเลี้ยงเพื่อให้ธรรมชาติคือศักยภาพปรากฏออกมา

ศักยภาพกับสัมมาทิฐิ

การจะเปิดให้สังคมไทยสร้างศักยภาพได้เต็มที่ต้องสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง ความรู้กับปัญญาไม่เหมือนกัน 30 ปีที่ผ่านมาเราขยายการศึกษามาก แต่เราผิดที่เน้นเนื้อหาหนัก สร้างปัญญาให้คนน้อยเกินไป

ศักยภาพด้านปัญญาสำคัญกว่าความรู้ การเรียนรู้สำคัญกว่าความรู้ จินตนาการสำคัญกว่าความรู้

การเปิดศักยภาพของสมองคน ไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว สิ่งที่สำคัญกว่าคือปัญญา ความคิดริเริ่ม นวัตกรรม ความเชื่อมั่นว่าเราคิดได้ มีศรัทธาในศักยภาพของมนุษย์ ในการที่จะคิดริเริ่มสิ่งใหม่ๆ

ความมั่นใจในศักยภาพ

ศักยภาพจะเปิดเมื่อเรามีความมั่นใจในความมีสติปัญญาของทุกคน ถึงแม้ว่าจะมีพื้นความรู้ต่ำ สมองไม่ว่องไว ก็สามารถมีศักยภาพทางปัญญาได้

ในสังคมไทยเรา ความมั่นใจในศักยภาพทางปัญญาของเราในเรื่องต่างๆ มีไม่เท่ากัน เมื่อไรก็ตามที่เป็นการริเริ่มสิ่งใหม่ๆ ทางด้านเกษตรกรรม คนไทยมีความมั่นใจสูงมาก ทั้งเกษตรกรและนักวิชาการ มีผลงานมาก ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพสูง

แต่เมื่อไรที่ไปถึงเรื่องอุตสาหกรรม คนไทยจะฟ่อทันที จะไม่มั่นใจในภูมิปัญญาของตน เชื่อว่าต้องเป็นฝรั่ง ต้องเป็นญี่ปุ่น วงการอุตสาหกรรมแทบจะไม่มีมีการวิจัยเลย ในแต่ละปีประเทศไทยเสียเงินกับโครงสร้างพื้นฐาน เช่น โทรศัพท์ คอมพิวเตอร์ โครงการขนาดยักษ์ ปีหนึ่งเป็นแสนล้าน แต่แทบจะไม่เชื่อมโยงกับการสร้างภูมิปัญญาของเราเลย

ในวิสัยทัศน์เรื่องมิติใหม่ของโรงพยาบาลคุณภาพ จะเห็นว่าทุกคนพูดด้วยความเชื่อมั่น ด้วยความภูมิใจ เพราะระบบคุณภาพนั้นสร้างความเชื่อมั่นให้แก่คนของเรา

มิติของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาที่ต้องสร้างขึ้นมามีหลายมิติ อาจจะเป็นเชิงเดี่ยวเป็นคนๆ เป็นหน่วยๆ แต่สิ่งที่สำคัญกว่าและต้องทำให้ได้คือภูมิปัญญาเชิงระบบ ภูมิปัญญาเชิงซ้อน ที่สังคมผนึกกำลังกัน สร้างความเข้าใจ สร้างความรู้ สร้างกระบวนการเพื่อให้เกิดภูมิปัญญาเชิงระบบ

หลายครั้ง นักวิจัย จะคุ้นกับภูมิปัญญาในระดับการวิเคราะห์ แยกแยะความรู้เฉพาะด้าน แต่มีจุดอ่อนและมีข้อจำกัด ที่สำคัญขึ้นไปอีกระดับหนึ่งคือภูมิปัญญาเชิงสังเคราะห์ เอาความรู้มาบูรณาการเพื่อให้เกิดความรู้ที่ครอบคลุม เชื่อมโยง นำไปใช้ประโยชน์

เวลาเราคิดเรื่องอะไรมักจะคิดเป็นเส้น มองการเปลี่ยนแปลงทีละเล็กละน้อย แต่เราต้องมีศักยภาพในการคิดอีกแบบหนึ่ง ในลักษณะของการเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ เปลี่ยนแปลงแบบก้าวกระโดด มีกระบวนการกลุ่ม มันจะเป็นเครื่องมือที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ไม่ใช่เรื่องเหลือปากว่าแรง

การสร้างวัฒนธรรมปัญญา

การสร้างวัฒนธรรมปัญญา จะต้องสร้างสมดุลในสิ่งต่อไปนี้ การพึ่งตนเองกับการใช้ความรู้จากคนอื่น การสร้างกับการเสพ สามัญสำนึกกับสูตรสำเร็จ ข้อมูลความรู้กับความรู้สึก การสร้างสรรค์กับการ

ลอกเลียนแบบ

เครื่องมือในการสร้างปัญญา มีมากมาย เช่น เครือข่าย ข้อมูล กระบวนการแลกเปลี่ยน การเปิดรับ ยอมรับว่าไม่รู้ การเปลี่ยนแปลง การทำงาน คุณภาพ ประสิทธิภาพ

การยอมรับว่าไม่รู้เป็นเครื่องมือในการสร้างปัญญาที่ยิ่งใหญ่ที่สุด การหลงว่าเรายิ่งใหญ่ที่สุดคืออันตราย

เครื่องมือในการดับปัญญา ที่มีอำนาจสูงคือ วัฒนธรรมแห่งอำนาจ หรือความสัมพันธ์แนวดิ่ง การทำตามคำสั่งผู้บังคับบัญชาโดยไม่ต้องคิด ในสถานการณ์ส่วนใหญ่วัฒนธรรมอำนาจเป็นข้อเสีย ปิดโอกาสที่จะใช้ภูมิปัญญาของตนเอง ของกลุ่ม

อุปสรรคสำคัญอื่นๆ ได้แก่

- การเรียกร้องหาสูตรสำเร็จ สูตรตายตัว ตัวกรอบ กฎระเบียบ ถ้าใช้ไม่เป็น ใช้มากเกินไป ใช้ไม่ถูกโอกาสก็จะเป็นอุปสรรคในการสร้างปัญญา
- การเริ่มต้นด้วยความเชื่อ ไม่เริ่มต้นด้วยการตั้งคำถาม
- การขีดเส้นอาณาจักร แบ่งเขตวิชาการ
- การปิดกั้น ไม่รับข้อมูลข่าวสาร
- ความมีอัตตา อหังการ
- อคติ
- ความประมาท คิดว่าหน่วยงานตัวทำดีอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องปรับปรุงอะไรแล้ว

ศักยภาพทางภูมิปัญญาของมนุษย์

การที่มนุษย์เราจะสร้างภูมิปัญญาให้เต็มศักยภาพ วิธีการเรียนรู้สำคัญกว่าเนื้อความรู้ การสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้มีความสำคัญมาก เพราะจะนำการเปลี่ยนแปลงไปได้เรื่อย ๆ กระบวนการ ประกัน คุณภาพเป็นเรื่องของวิธีการเรียนรู้ที่ทรงพลัง

การเพิ่มพูนศักยภาพแห่งจินตนาการ เมื่อเราเปิดกรอบกฎระเบียบต่างๆ ก็จะเปิดกรอบของจินตนาการ เมื่ออายุน้อยจินตนาการจะสูงมาก เมื่ออายุมาก จินตนาการจะถูกพันธนาการ

ศักยภาพของเราจะเพิ่มขึ้น เมื่อเราทำให้การทำงาน การเรียนรู้ และการสร้างความรู้เป็นสิ่งเดียวกัน เราทำให้หน่วยงานของเราเป็นองค์กรเรียนรู้

การสร้างภูมิปัญญาโดยการทำงาน

การเสริมสร้างภูมิปัญญาโดยการทำงาน เป็นการสร้างกระบวนการให้เกิดความเชื่อมั่นและเคารพในศักยภาพของมนุษย์ทุกคน มีกระบวนการสร้างเสริมศักยภาพของมนุษย์โดยใช้งานเป็นเครื่องมือ ร่วมกันพัฒนาคุณภาพและประสิทธิภาพของงาน ไปพร้อมๆ กับการพัฒนาคน มีการชื่นชมและให้รางวัลแก่ผลสำเร็จซึ่งเกิดจากการปรับปรุงที่ละเล็กละน้อยอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งนำไปสู่การตั้งเป้าหมายใหม่ที่ดี

ขึ้น ถึงจุดหนึ่งจะส่งผลให้เกิดนวัตกรรม จนสามารถสร้างมาตรฐานของตัวเองได้ และในกระบวนการนี้เอง จะต้องมีการจัดทำข้อมูลโดยกล้าที่จะใช้สามัญสำนึกของตัวเอง เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เปิดรับข้อมูล ความรู้และทักษะจากภายนอกมาปรับใช้โดยไม่มีการลอกเลียน หรือเอาอย่าง

ระบบสร้างภูมิปัญญาของชาติ

ระบบสร้างภูมิปัญญาของชาติ ต้องเป็นระบบที่ประกอบไปด้วยการเรียนรู้ ทุกคนในสังคมเป็นคน เรียนรู้ และที่สำคัญภูมิปัญญานั้นจะต้องทำเพื่อลดกิเลส ไม่ใช่สนองกิเลส ทำเพื่อแบ่งปันไม่ใช่ตักตวง ทำเพื่อกระจายความมั่นคง ไม่ใช่กระจุกตัวอยู่ที่ใดที่หนึ่ง ทำเพื่อสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ใช่สากล อย่างเดียว แต่เป็นภูมิปัญญาที่เชื่อมโยงภูมิปัญญาไร้รากให้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ช่วยกันและตอบสนอง เป็นประโยชน์ต่อทั้งคนไทยและสากล